

УДК 349.3:364.334

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Іванова Олена, асистентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова;

ORCID 0000-0002-0682-5607

E-mail: ivanovahuup@gmail.com

*Метою статті є аналіз організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні з метою виявлення сильних та слабких сторін, ідентифікація ключових викликів та можливостей для вдосконалення системи підтримки населення. При написанні статті було використано наступні **методи**: пошуковий по науковій літературі із аналізом знайденого матеріалу, класифікація, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, систематизація результатів наукових досліджень в окресленій проблематиці, аналіз документації та результатів діяльності дослідників з проблеми проведеного дослідження. Результати дослідження сприятимуть розумінню та аналізу сучасного стану системи соціального забезпечення, а також нададуть підставу для формулювання рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-правових форм з метою забезпечення більш ефективної та справедливої підтримки громадян.*

Ключові слова: соціальне забезпечення, організаційно-правові форми, ефективність, соціальна справедливість, виклики, реформи.

ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF SOCIAL SECURITY

Ivanova Olena, Assistant of the department of philosophy, social and humanitarian sciences and physical education Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID 0000-0002-0682-5607

E-mail: ivanovahuup@gmail.com

*The social security system in Ukraine is an essential component of state policy aimed at ensuring decent living conditions and supporting citizens in various life situations. However, in the context of constant changes in society and the economy, there is a necessity to analyze and improve the organizational and legal forms of social security. **The purpose** of this article is to analyze the organizational and legal forms of social security in Ukraine to identify strengths and weaknesses, key challenges, and opportunities for enhancing the system of population support.*

*In writing this article, the following **methods** were used: literature review with the analysis of the found material, classification (in determining the types of organizational and legal forms of social security), establishment of cause-and-effect relationships (between organizational and legal forms and their application directions), systematization of research results in the defined problem area, analysis of documentation, and the results of researchers' activities related to the conducted research.*

The article's thesis includes research on the diversity of organizational and legal forms, studying the effectiveness and quality of service provision, and identifying systemic deficiencies and challenges. Special attention is given to the issue of social insurance, its various types, as the most ambiguous type of organizational and legal forms of social security. The importance and peculiarities of the social insurance program are also noted.

The research results will contribute to understanding and analyzing the current state of the social security system and will provide a basis for formulating recommendations for improving

organizational and legal forms to ensure more effective and equitable citizen support. The author presents a series of methodological recommendations, including the development of integrated approaches, quality standardization of services, the use of technologies, adaptation to changing needs, expansion of information education, ensuring transparency, and stimulating innovation.

Keywords: *social security, organizational and legal forms, efficiency, social justice, challenges, reforms.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний світ стикається зі стрімкими змінами, і система соціального забезпечення повинна бути готовою адаптуватися до нових викликів, таких як демографічні зміни, технологічний прогрес тощо. Україна, як сучасна соціально орієнтована держава, стикається з важливою завданням організації ефективної системи соціального забезпечення населення. Організаційно-правові форми цієї системи визначають способи надання соціальних послуг, забезпечення достойних умов життя та соціальної підтримки громадян у різних життєвих ситуаціях. Незважаючи на певні позитивні зрушення в організації соціального забезпечення в Україні, існують численні проблеми та виклики, які вимагають детального дослідження та аналізу. Наявність різноманітних організаційних та правових форм соціального забезпечення може призвести до фрагментації та недостатньої координації між ними. Це може призвести до дублювання зусиль, або навіть до прогалин у покритті потреб громадян.

Важливо дослідити, наскільки ефективно функціонують різні організаційно-правові форми соціального забезпечення, і чи забезпечують вони широкий та рівний доступ громадян до соціальних послуг. Деякі організаційно-правові форми соціального забезпечення можуть бути більш вразливими до корупції через нечітке регулювання та недостатні механізми контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А. С. Горобець розглядає організаційно-правові форми соціального захисту безробітних. Автор аналізує різноманітність цих форм і їх ефективність у забезпеченні потреб обраної категорії. Зауважується, що реалізація цих форм вимагає взаємодії різних державних і недержавних структур, а також підтримки відповідних програм. О. М. Лупина аналізує організаційно-правові форми соціального забезпечення, пов'язані з хворобою громадян. Автор наголошує на необхідності ефективного функціонування цих форм для забезпечення медичної підтримки громадян. Л. П. Шумна розглядає різні аспекти організаційно-правових форм соціального забезпечення. Автор вказує на важливість правового регулювання цих форм для забезпечення стабільної підтримки громадян. О. М. Ярошенко аналізує вплив євроінтеграційних процесів на систему організаційно-правових форм соціального забезпечення, розглядається необхідність адаптації форм до нових викликів та стандартів.

За результатами аналізу виділяються загальні теми, такі як важливість координації, адаптації до змін, ефективності та стандартизації організаційно-правових форм соціального забезпечення. Однак, кожне дослідження також має свої особливості та акценти в контексті конкретних аспектів соціального захисту громадян в Україні.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Дослідження розкривають, які організаційно-правові форми соціального забезпечення найбільше сприяють ефективній підтримці різних категорій громадян. Наприклад, спеціалізовані програми для осіб з хворобами, програми для безробітних тощо. Деякі дослідження можуть зосереджуватися на тому, як європейська інтеграція впливає на структуру та функціонування організаційно-правових форм соціального забезпечення. Питання адаптації до європейських стандартів та практик може бути значущим. При цьому результати дослідження можуть висвітлювати важливість співпраці між державними

органами та громадськими організаціями у вирішенні завдань соціального забезпечення. Це може стосуватися забезпечення додаткової підтримки, особливо у вразливих категоріях населення. Деякі науковці можуть аналізувати, як організаційно-правові форми соціального забезпечення впливають на підтримку громадян у випадках хвороби. Визначення ефективних механізмів фінансування та надання медичних послуг може бути важливим. Також можуть досліджувати, як використання сучасних технологій може покращити доступ до соціальних послуг та забезпечення громадян. Ці нерозв'язані аспекти загальної проблеми можуть вимагати подальшого дослідження та розгляду для більш глибокого розуміння та вдосконалення системи організаційно-правових форм соціального забезпечення.

Метою статті є аналіз організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні з метою виявлення сильних та слабких сторін, ідентифікація ключових викликів та можливостей для вдосконалення системи підтримки населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальний захист спрямований на забезпечення стабільності соціального становища громадян у суспільстві. Соціальне забезпечення в суспільстві виконує такі функції. По-перше, воно забезпечує всім громадянам певні мінімальні гарантії доступу до основних соціальних благ. По-друге, воно захищає громадян від різноманітних ризиків, які виникають у процесі їхньої життєдіяльності. По-третє, надає допомогу тим громадянам, які опинилися в скрутному становищі.

Хибні уявлення про організаційно-правові форми соціального забезпечення призводять до невизначеності щодо сфери дії права, розгляду відповідних питань лише з точки зору визначення окремих видів соціального забезпечення, а також створює хибні орієнтири для напрямів для прийняття нового та вдосконалення чинного законодавства у цій сфері [4].

Організаційно-правова форма соціального забезпечення – це законодавчо визначений спосіб організації реалізації права на соціальне забезпечення, який має конкретні завдання, визначається соціальними ризиками, видами виплат та колом суб'єктів, які їх отримують, джерелом і порядком формування відповідних засобів. Важливість цих форм полягає в тому, що вони є основою для більш раціонального розподілу фінансових і матеріальних ресурсів на соціальне забезпечення та їх використання.

Чітке і зрозуміле встановлення цих форм є важливою гарантією конституційного права на соціальне забезпечення. Хибні уявлення про організаційно-правові форми соціального забезпечення призводять до невизначеності щодо їх обсягу, до розгляду відповідних питань лише з точки зору встановлення певних видів цих виплат, до невизначеності щодо їх обсягу, до розгляду відповідних питань лише з точки зору встановлення певних видів цих виплат, до встановлення окремих видів цих виплат, створює хибні орієнтири для прийняття нового та вдосконалення чинного законодавства у цій сфері [5].

Однією з основних (найпоширеніших) організаційно-правових форм державного соціального забезпечення, тобто способом його організації та здійснення, є загальнообов'язкове соціальне страхування. Воно є однією з форм, через яку держава реалізує функцію соціального забезпечення. Крім того, Конституція України визначає загальнообов'язкове державне соціальне страхування як одну з таких форм гарантій права на соціальний захист.

Кожна країна, впроваджуючи цю організаційно-правову форму, обрала власний шлях розвитку, враховуючи національні особливості. Однак можна виділити наступні основні риси загальнообов'язкового соціального страхування [6]:

- фінансування за рахунок обов'язкових страхових внесків, що сплачуються спільно роботодавцями та найманими працівниками, з можливою участю держави у вигляді додаткових страхових внесків або дотацій із загальних податків;
- обов'язкова участь усіх громадян (за деякими винятками);
- збір внесків у спеціальні фонди, з яких виплачуються пільги та допомога;
- надання допомоги працівникам у всіх випадках втрати працездатності або втрати заробітку під час безробіття;
- надлишки коштів фонду загальнообов'язкового соціального страхування, не використані на виплату допомоги, інвестуються в розвиток економіки та отримання додаткового доходу;
- суб'єктивні права громадян на соціальне забезпечення та виплати, визначені законом, гарантуються існуванням реєстру страхових внесків без перевірки доходів та потреб;
- розмір внесків та виплат часто залежить від того, скільки заробляє або заробив застрахований працівник;
- страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань повністю фінансується роботодавцем, з можливим внеском держави;
- управління системою загальнообов'язкового соціального страхування здійснюється на засадах соціального партнерства;
- держава надає підвищені соціальні гарантії застрахованим особам.

Ця організаційно-правова форма має значні переваги перед недержавними формами страхування. Таке страхування є більш надійним, має ширший обсяг покриття, охоплює ширше коло осіб, є більш прийнятним у разі мінливих страхових подій, є дешевшим, не є капіталомістким і охоплює особливо небезпечні випадки, які перебувають поза сферою дії комерційного страхування. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування також виконує превентивні завдання, запобігаючи настанню страхових випадків.

Програми соціального страхування передбачають: компенсацію за втраченого заробітку внаслідок тимчасової непрацездатності та стійкої втрати працездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; часткову компенсацію санаторно-курортного лікування; компенсацію матеріального забезпечення для отримання необхідної медичної допомоги. У сфері соціального забезпечення важливою організаційно-правовою формою залишаються бюджетні дотації [3].

Державні цільові соціальні програми – це комплекс завдань і заходів, які розробляються та здійснюються, мають конкретний зміст і спрямовані на досягнення кінцевої мети.

Згідно статті 1 Закону України «Про державні цільові програми» [2], державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, що здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України та скоординовані за строками виконання, складом виконавців і ресурсним забезпеченням.

Виділяють наступні різновиди державних цільових програм поділяються:

- загальнодержавні програми розвитку різних державних сфер – це програми, які орієнтовані на державний рівень реалізації або переважну частину її регіонів, характеризуються довготривалим терміном дії і застосовуються центральними та місцевими представниками органів виконавчої влади;
- інші програми, орієнтовані на вирішення певних проблем у контексті економічної і соціальної сфери, а також недоліків у розвитку вузько орієнтованих напрямків економіки та регіональних одиниць, які вимагають державних гарантій.

Програма розробляється за таких умов:

- наявність проблеми, яка не може бути розв'язана засобами територіального або галузевого управління і потребує державної підтримки;
- узгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- відповідність мети програми пріоритетним напрямам державної політики;
- необхідність забезпечення міжгалузевих та міжрегіональних зв'язків між технологічно пов'язаними галузями і виробництвами;
- наявність реальних ресурсів для виконання програми [1].

За спрямованістю, крім економічних, наукових, науково-технічних, національно-культурних, екологічних, оборонних та правоохоронних програм, виділяють соціальні цільові програми держави. Вони вирішують проблеми підвищення рівня та якості життя, боротьби з безробіттям, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвитку охорони здоров'я та освіти.

Організаційно-правова форма соціального забезпечення – це передбачений законом спосіб організації реалізації права громадян на соціальне забезпечення, який має конкретні завдання. Соціальне забезпечення, яке має специфічні завдання, і визначається соціальними ризиками, видами виплат, колом суб'єктів, які їх отримують і надають джерела та порядок формування. Значення організаційно-правових форм полягає в тому, що вони є основою для більш раціонального розподілу фінансових і матеріальних ресурсів на соціальне забезпечення та їх використання на основі принципу соціальної захищеності. Чітке та зрозуміле визначення цих форм є важливою гарантією реалізації конституційного права на соціальне забезпечення [4].

Система пенсійного страхування дозволяє збалансувати демографічні та економічні ризики в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування шляхом удосконалення солідарної системи та запровадження накопичувального фонду, що створює надійне підґрунтя для фінансової стійкості системи та створює стимули для обов'язкових пенсійних накопичень, зростання реальної заробітної плати, підвищення рівня сплати пенсійних внесків та створює додаткові умови для стимулювання відтоку коштів з «тіньової» економіки.

Соціальне забезпечення за рахунок державного бюджету як організаційно-правова форма соціального забезпечення передбачає надання соціальних виплат та інших соціальних послуг окремим громадянам за рахунок коштів державного бюджету. Ця форма є централізованою, що виражається в тому, що коло осіб, яким надаються ті чи інші види соціального забезпечення, визначається виключно законами України, а обсяг фінансування чітко встановлюється щорічно в державному бюджеті України. Таким чином, всі такі виплати, послуги та суб'єкти визначені законом.

Доцільним є сприяння зближенню різних організаційно-правових форм для підвищення координації та інтеграції послуг. Це дозволить забезпечити більшу комплексність підтримки для громадян, особливо тих, що потребують різних видів допомоги. Рекомендовано встановити чіткі стандарти якості надання послуг для всіх організаційно-правових форм. Це надає можливість забезпечити єдність підходів та гарантувати громадянам однакову якість обслуговування незалежно від вибору форми підтримки.

Важливо систематично оцінювати потреби суспільства та прогнозувати можливі зміни. Адаптувати організаційно-правові форми до нових викликів та змінних потреб може забезпечити більш ефективну підтримку. Ключовим також є вдосконалення використання сучасних технологій для полегшення доступу до послуг та зменшення бюрократичних процедур. Електронні платформи та онлайн-системи можуть сприяти зручності та ефективності отримання підтримки. Рекомендовано сприяти підвищенню

рівня обізнаності громадян щодо доступних організаційно-правових форм соціального забезпечення. Це допоможе громадянам зробити більш оптимальний вибір та отримати оптимальну підтримку. Доцільно розвивати системи моніторингу та звітності для оцінки діяльності організаційно-правових форм. Прозорість діяльності сприятиме відкритому діалогу та вдосконаленню системи.

Необхідно підтримувати інноваційні підходи та експерименти в різних формах соціального забезпечення. Сприяння новаторству може призвести до розробки більш ефективних та адаптивних методів підтримки. Представлені рекомендації враховують потребу у вдосконаленні системи соціального забезпечення та підвищенні якості надання підтримки громадян. Впровадження цих підходів може сприяти створенню більш справедливої, ефективної та адаптивної системи соціального забезпечення в Україні.

Аналіз ефективності та якості послуг, наданих різними організаційно-правовими формами, допомагає визначити, які з них забезпечують найкращу якість підтримки для громадян. Оцінка результатів аналізу може мати значний вплив на покращення надання соціальних послуг в майбутньому. Засновані на об'єктивних даних рекомендації можуть бути використані для вдосконалення процесів, розробки нових стратегій та політик, а також адаптації організаційно-правових форм до змінних потреб суспільства. Такий підхід допомагає забезпечити постійне покращення системи соціального забезпечення та надання більш високоякісної та ефективної підтримки громадян.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Отже, можна зробити висновок, що сучасна система соціального забезпечення в Україні страждає від фрагментації, що призводить до недостатньої координації та дублювання зусиль між різними організаційно-правовими формами. Інтеграція та координація можуть допомогти досягти більшої ефективності та забезпечити рівний доступ до соціальних послуг для всього населення. Наукові дослідження та практика свідчать про необхідність переорієнтації організаційно-правових форм соціального забезпечення з акценту на формальність та процедури на досягнення конкретних результатів для громадян. Посилення моніторингу та оцінки ефективності може сприяти покращенню якості соціальних послуг. Зміни в суспільстві, демографічний стан, технологічний прогрес та інші фактори вимагають систему соціального забезпечення бути готовою до швидкої адаптації. Гнучкість та здатність до постійного оновлення є важливими чинниками для забезпечення ефективної підтримки населення. Важливо наголосити на необхідності постійного наукового дослідження та вдосконалення організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні з метою забезпечення ефективної, справедливої та доступної системи підтримки для всього населення.

Загалом, подальші дослідження організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні можуть спрямовуватися на ідентифікацію інноваційних шляхів вдосконалення системи з метою забезпечення більшої ефективності, справедливості та адаптивності до змін у суспільстві та економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горобець А. С. Система організаційно-правових форм соціального захисту безробітних. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. пр.* Одеса. Серія, Юриспруденція. 2016, №22. С. 91–94.
2. Закон України «Про державні цільові програми». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (дата звернення: 06.08.2023).
3. Лупина О. М. Організаційно-правові форми соціального забезпечення громадян у зв'язку з хворобою. *Право і Безпека*. 2013. № 1. С. 167–172.
4. Шумна Л. П. Організаційно-правові форми соціального забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Серія Право. 2014, №24. Том 2. С. 205–208.

5. Ярошенко О. М. Реформа системи організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні в умовах євроінтеграції. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах*. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 183–188.
6. Ярошенко О. М., Барабаш Г. О., Вапнярчук Н. М. *Право соціального забезпечення в Україні*. Харків: Право, 2015. 458 с.

REFERENCES

1. Horobets A. S. (2016) Systema orhanizatsiino-pravovykh form sotsialnoho zakhystu bezrobitnykh. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu: zb. nauk. pr.* Odesa. Serii, Yurysprudentsiia. 22. 91–94. (in Ukrainian)
2. Zakon Ukrainy «Pro derzhavni tsilovi prohramy». URL: [https:// zakon. rada. gov. ua / laws / show / 1621–15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text). (in Ukrainian)
3. Lupyna O. M. (2013) Orhanizatsiino-pravovi formy sotsialnoho zabezpechennia hromadian u zv'iazku z khvoroboiu. *Pravo i Bezpeka*. 1. 167–172. (in Ukrainian)
4. Shumna L. P. (2014) Orhanizatsiino-pravovi formy sotsialnoho zabezpechennia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, Serii Pravo. 24. 2. 205–208. (in Ukrainian)
5. Yaroshenko O. M. (2019) Reforma systemy orhanizatsiino-pravovykh form sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini v umovakh yevrointehratsii. *Ekonomiko-pravovi problemy rozvytku ta spriannia hospodarskii diialnosti v suchasnykh umovakh*. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy. 183–188. (in Ukrainian)
6. Yaroshenko O. M., Barabash H. O., Vapniarchuk N. M. (2015) *Pravo sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini*. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian]